

تەۋنى ھەلبۇزاردنە پېشۋەختەكەي سەرۋكۆماری لە ئېران

24-06-2024

نووسەرەكان

زريان رۆژھەلتى

كورتە: ئالېرەۋە دەردەكەۋىت كە ئەگەر سىنارىيۆيەكى ھاوشىۋەي ھەلبۇزاردنى رابردوو روونەدات كە تېيدا بەشېك لەكاندېدە موحافزەكارەكان لە نېۋىشاندا قالىباف سەرۋكى ئىستاي پەرلەمان لە قازانجى رەئىسى كىتابوونەۋە، رىكابەرىي سەرەكى لە نىۋان محەمەد باقرى قالىباف، مەسعود پزىشكىيان و سەئىدى جەلىلى دا ئەبىت.

له كۆتاييه كانى ئەم مانگەدا ھەلبۇزاردنى پىشووختەي سەرۇكاپەتى كۆمار له ئىران له ھەلومەرجىكى ئالۇزى سىياسەتى نىوخۇبى و نىودەولتەتى، ھەروەھا له سىبەرى قەيرانىكى كەلەكەبوى ئابوورىدا بەرپوودەچىت. ھەرچەند چاوەرپانى گۆرانىكى گەورە لەم ھەلبۇزاردنە ناكرىت و سەرەراي ئەوەي كە بەتەواوى ئازاد نىبە، بەلام وەك مىكانىزىمىك بۇ ركاپەرىيە نىوخۇبىيە كانى دەسەلتاى سىياسى له ئىران رۆلى ھەبە. ئەم ھەلبۇزاردنە وەك تاقىكردنەوہەيەكى گرىنگ دەبىت بۇ ھەرىەك له موخافزەكاران و رىفۆرمىستەكانى ئەو وئانە. تەگەرەي سەرەكىي بەردەم موخافزەكاران يەكانگىرىي نىوخۇبىيە و، گىرفتى گەورەي رىفۆرمىستەكانىش رازى كردنى خەلكە بۇ ئەوەي بچنە سەر سندوققەكانى دەنگدان. وادىارە ئەم ھەلبۇزاردنە لەرووى نوپكردنەوہەي رەوايى بۇ كۆى سىستەم و ئامادەكارى بۇ ئەگەرە گەرانەوہەي ترەمب، باپەخىكى گەورەي بۇ رابەرى ئىرانىش ھەبە.

لەوانەبە رىگەدان بەبەشدارىكردنە كاندىدىكى دىارى رىفۆرمخواز لەم ھەلبۇزاردنەي سەرۇكاپەتى كۆماردا پەيوەندى بە بابەتى بەشدارى خەلكەوہ ھەبىت. ئەويش له كاتىكدا كە له ھەلبۇزاردنى پىشووودا، رىگە بە رىفۆرمىستە دىارەكانى ئەو وئانە نەدرابوو كە خۇيان كاندىد بكنە. ركاپەرىي نىوخۇبىيە موخافزەكارەكان لەلاپەك و ركاپەرىي ئەوانىش لەگەل مەسعود پزىشكىان دەتوانىت كارىگەرى لەسەر گەرموگورىيە ھەلبۇزاردنە دابنىت. بەپىي ئامارى فەرمى حكومەت، رىژەي ھاوبەشى بەشدارىكردنە له 13 ھەلبۇزاردنى سەرۇكاپەتى كۆماردا 66% بوو، بەلام له دوايىن ھەلبۇزاردندا له سالى 2021، ئەو رىژەبە بۇ 49% [داپەزىوہ](#). بە شىوہەي رىژەبى له ھەمو پارىزگاكانى ئىراندا، بەشدارى خەلك 20% كەمىي كردووہ. له 17 پارىزگاكاندا ئەو كەمكردنە له سەرووى 20% وە بووہ كە تاران بە 41.98% كەمتر له رىژەي ھاوبەشى بەشدارى لەپلەي يەكەمدا بووہ. دواتر پارىزگاى كوردستان(سنە) دىت كە 39.4% كەمى [كردووہ](#). ئەو كەمكردنە زۆرە له ئازەربايجانى شەرقى شوپىنى نىشپتەجىبوونى ئازەربەيەكان، ھەروەھا لەلاي عەرەبەكانى خوزستان و ھەندىك لە شارە گەورەكانى دىكەي ئىرانىش بەوچۆرە زۆر بووہ. رىژەي ھاوبەشى بەشدارى خەلك لەھەلبۇزاردنەكانى پەرلەمانىشدا 59% بوو كە ئەمسال بۇ 41% داپەزى. ئەوہش واتاي ئەوہبە كە بىجگە له ھەردوو پارىزگاى خۇراسانى باشوور و كۆھكولوبە و بوير ئەحمەد كە نىكەي 6% زىادى كردووہ، بەشىوہەي رىژەبى له پارىزگاكانى دىكەدا، بەشدارىي خەلك 16% كەمىي كردووہ و، له 14 پارىزگاكاندا ئەو كەمكردنە له سەرووى 15% بووہ. ئەوہش له شوپىنىكى وەك تاران 37% و له كرمانشان 31% له ئىسففەهان 21% له ئازەربايجانى شەرقى 18% و له خوزستان و سىستانىش سەرووى 15% بووہ. وەك دىار دەبىت، ھاوشىوہەي دوايىن ھەلبۇزاردنى سەرۇكاپەتى كۆمار له 2021، تاران و شارە گەورەكانى دىكەي ئىران و ناوہندى گرووپە ئەتنى و مەزەھىبىيەكانى وەك كورد و ئازەرى و عەرەب و بەلوچ لە لىستى سەرەوہەي ئەوانەن كە بەشدارىيان كەمى كردووہ.

ئەو كەمكردنە له بەشدارى ھەلبۇزاردنە ئەنجامىكى گرىنگى لى دەخوئىندىتەوہ: لەشارە گەورەكانى وەك تاراندا خواستى چىنى ناوہراستى شارنشىن و، له چواردەورى ئىرانىشدا مەبلى گرووپە ئەتنى و مەزەھىبىيەكان بۇ بەشدارى له ھەلبۇزاردنە كەمى كردووہ .

بەشىوہەيەكى گشتى 77% [دانىشتوانى ئىران](#) له شارەكاندا دەژىن كە سەرووى 68 ملپون كەس دەكات، له چەند سالى رابردوودا گەشەي بەرھەمى نىوخۇبىيە GDP ئىران بەررىژەي 3.8% گەشەي كردووہ، بەلام ھاوشانى ئەو گەشەكردنە، ھەلىكار زىادى نەكردووہ. سالى رابردوو رىژەي گشتى بىكارى له ئىران 9% بووہ بەلام له نىو گەنجان له سنوورى 15% بووہ. لەگەل ھاتنى ئىدارەي بايدىن دا، بە بەراورد بە سەردەمى ترەمب، داھاتى فرۆشى نەوتى ئىران زىادى كرد. ھەروەھا 40% داھاتى دەولەتىش لەباجەوہ ھاتووہ كە ئەوہ بە گشتى دۆخى داھاتى باش كردووہ، بەلام ھەلئاوسان خەلكى ھەراسان كردووہ. وەك سالى 2023، لەسەرووى 40% بووہ كە لەوہشدا گرانىي نرخی خۇراك بەررىژەبەكى 40% [بەشدارىبووہ](#). گرانى بە جۆرىك تەنگى بە خەلكى ئىران ھەلچىبووہ كە نىكەي 77 ملپون كەس لەو وئانە يارمەتتەيەكى دارايى راستەوخۇ لە دەولەت وەردەگرن. ئالەو نىوانەشدا چىنى نىوہراستى كۆمەلگە لە ژىر گوشارىكى تاقەتپرووكىنى ئابوورىداپە. ھەندىك پىنئانواپە كە بەرەوہ بچوووكبوونەوہ رۆبىشتووہ، ئەمە بىجگە لەوہى كە داواكارىي سىياسى چىنى نىوہراست لەگەل سىياسەتى ئىستاي حكومەتدا يەكناگرىتەوہ. رىگەدان بە كاندىدىكى رىفۆرمخوازەكان كە پىشتر ھەوزى دەنگى ئەوان زياتر لە نىو چىنى نىوہراست بووہ، لەوانەبە بۇ ئاشنكردنەوہەي ئەوہ بەشەي كۆمەلگە بۇ سندوققەكانى دەنگدان بىت. بىجگە لەوہ، لەوانەبە ھىنانى پزىشكىان كە گوتارىكى ميانەرەوانەترى سەبارەت بە مافى گرووپە ئەتنىيەكان ھەبە، خواستى ھاندانى بەشدارى ئەو گرووپانەي لە پشتمەوہ بىت. واپاوە كە باوكى محمد باقرى قالىباف كوردى خۇراسان و داىكى پزىشكىانىش كوردى مەھاباد بىت، يان لانىكەم خۇي لەوئى لە داىك بووبىت. ئەمە بىجگە لەوہى كە باوكىشى ئازەربەيە. جەختكردنەوہىشى لەوہى كە پىوئىستە گرووپە ئەتنىيەكان لە ئىدارەي دەولەت بەشدارىن، جوولەبەكە بۇ راکىشانى خەلكىكى زۆر لەو گرووپانە بۇ سندوققەكانى دەنگدان.

بەشىوہەي گشتى، ئەو راپرسىيانەي كە بلأودەكرىنەوہ، ئاراستەي كەمبوونى رىژەي ئەوانە پىشاندەدات كە گوتووپانە بە دنىايەوہ بەشدارى له ھەلبۇزاردنە دەكەن يان بە پىچەوانەوہ گوتووپانە بەشدارى ناكەن. لەبەرەمبەردا رىژەي ئەوانەي كە دوودلن زىادىان كردووہ. راپرسىيەكى ئىسپا پىنواپە 42.5% ى خەلك بەشدارى دەكەن و راپرسىيەكى ناوہندى لىكۆلئىنەوہى پەرلەمانىش ئەوہى بە 45.5% زانىوہ. ئىسپا رىژەي بەشدارى نەكردنى بە 27.2% و دوودلەكانىش بە 30.5% [دانووہ](#). ناوہندەكەي پەرلەمانىش ئەو رىژانەي بەپىن رىزبەندى، بە 21.4% و 31.8% [دانووہ](#). ھەلبەت رىژەي ھاوبەشى ئەنجامەكانى 7 راپرسىي ئىسپا، ناوہندى لىكۆلئىنەوہى پەرلەمان و زانكۆى ئىمام سادق

48% بووه. هه ندىك لهر راپرسىيانه ي كه ده كرىن نيشانه ي پرسىاريان له سهره، به لام وهكو تاكه داتايهك ئه وېش ته نيا بو زانينى ئاراسته ي دهنگه كان گرنگن نهك بو پېشبينىيه كى ته واو دروست. له دوايين هه لېژاردنى ئيراندا كه مانگى 3ى ته مسال كرا 61 مليون و 172 هزار و 298 كهس مافى دهنگدانان هه بووه و ئه گهر به گشتى ئه وه به بنه ما وه بگرين، به پيى ئه نجامى راپرسىيه كان، له وانه ده وري 29 مليون كه سيك به شدارى له هه لېژاردن بكن. هه روه ها به كوڤره ي رېژه ي هاوېه شى ئه نجامه كانى ئه و راپرسىيانه بېت، دهنگى سه عىدى جه لىلى له ده وري 23%، پزىشكيان 20.5% و قالىبافيش 20% و ئه و 3 كانديده كه پتريش ده وري 6% ده بن. لېزه دا براوه ي يه كه م ئه وانه ده بن كه هېشتا دوو دلن كه ده وري 30.5% ده كات. بو يه له سيناريو يه كدا كه موخافزه كاره كان به كنه گرن و، هه روا به چه ند كانديده وه به رده وام بن و، ئه و رېژه يه ش وهك خوي به سهر كانديده كاندا دابه ش بكرېت، ئه وسا ئه گهرى رويشتنى هه لېژاردن بو خولى دووم دېته ئاراهه، چونكه هېچيان ناتوانن زورينه ي رها ببنه وه. خو ئه گهر ئه و دهنگه خو له مېشيه ش بو پزىشكيان پروات، ئه وسا چانسى هه يه كه له خولى يه كه مدا به جياوازيه كى كه مېش بېت بيباته وه، به لام ئه گهر موخافزه كاره كان له خوله كى نه وه ددا به كېگرن و، هه موو دهنگه خو له مېشيه كه ش بو پزىشكيان نه پروات، ئه وسا به ئه گهرى زور كانديدىكى موخافزه كار ده بباته وه. خالېكى ديكه ش ئه وه يه كه له 13 هه لېژاردنى رابردوى سه رو كايه تى كو ماردا به شيوه ي رېژه يى 7% دهنگى پووجه ل هه بووه كه له دوايين دانه ياندا، ئه و رېژه يه 12.8% و اتا 3 مليون و 708 هزار و 870 دهنگ بووه كه ئه وش وهك فاكته رېكى ديكه كاريگهرى له سهر پېشبينىيه كان داده نيبت.

ئالېزه وه ده رده كه ويبت كه ئه گهر سيناريو يه كى هاوشيوه ي هه لېژاردنى رابردوى روونه دات كه تيدا به شيك له كانديده موخافزه كاره كان له نيويشاندا قالىباف سه رو كى ئيستاي په رله مان له قازانجى ره ئيسى كشابوونه وه، ركا به رى سه ره كى له نيوان محمه د باقرى قالىباف، مه سه وود پزىشكيان و سه عىدى جه لىلى دا ئه بېت.

له نيو موخافزه كاره كاندا، قالىباف كه ساپه تيه كى سه ربازي- سياسى ئيرانه كه پنده چى باوكى له كورده كانى خوراسان بېت، ئه مه چواره م جاره كه به ته ماي سه رو كايه تى كو ماره. له 2005 دا سه روو 4 مليون دهنگى برده وه، له 2013 دا ئه وه ي كرده ده وري 6 مليون و له 2017 شدا به قازانجى ره ئيسى له هه لېژاردن كشابوه. له دوايين هه لېژاردنى په رله مانى ئيرانيشدا به خوي و حيزى داد و گه شه پيدانى ئيران كه به نزيك له و داده نرېت، له چوارچيوه ي هاوېه يمانيه كدا به ناوى شان(ئه نجومه نى هاوېه يمانى هېزه كانى شوپشى ئيسلامى) به شدارى له هه لېژاردندا كرد و، سه ره پاى ركا به رى نيوخويى موخافزه كاره كان، بو جارى دووم به سه رو كى په رله مان هه لېژاردرايه وه. گه وهره ترين ته گهرى به رده م قالىباف ركا به ره موخافزه كاره كانى خو به تى. هه ر له و هاوېه يمانيه ي خوي، عه لپره زا زاكانى سه رو كى شاره وانى ئيستاي تارانش به شداره. پنده چىت به ره ي پايدارى كه دوومه ين گرنگترين هاوېه يمانى موخافزه كارانه و يه كىك له وه زيره كانى كابينه ي ئه حمه دى نه ژاد سه رو كايه تى ده كات، زياتر له سه عىدى جه لىلى نزيك بېت. هه رچه ند گو توويه تى كه پشتيوانى خوي له كانديده كان ده خاته دواى گفتمو گو له **گه ليان**. ترسى دووباره بوونه وه ي ئه زمونى ئه حمه دى نه ژاد واپكردوه كه به شيك له سه ركرده ي موخافزه كاره كان به دوو دلييه وه سه رى براره ي جه لىلى بكن. سوپا پاسدارانى ئيرانيش را يگه ياندوه كه پويسته سه رو كى كومارى داهاتوو **ته گهره ساز** نه بېت، كه ده شى وهك ته گهره ساز بو رابه رى ئيران ته رجه مه بكرېته وه! ئه وه شى راگه ياندوه كه ناكري بېته هو ي لاوازيونى به ره ي موخافزه مه. ره حيم سه فه وى راويزكارى سه ربازي رابه رى ئيرانيش گو توويه تى با خه لك، يه كى هه لېژيرن كه خوي به كه سى دووم بزاني و له گه ل رابه ردا ناكوكى **نه بېت**. به ئه گهرى زور ئه م قسانه ي سه فه وى ئامازه يه كه بو ئه زمونى ئه حمه دى نه ژاد و رو حانى له سه رو كايه تى كو ماردا كه هه ندىكجار پېچه وانه ي رابه رى ئيران سياسه تيان كردوه. ئه نجومه نى يه كىتى هېزه كانى شوپشى ئيسلامى كه ده وري 13 كورسى له په رله مان هه يه و له موخافزه كاره نهرىتبه كان، پشتيوانى كه مسته فا پور محمه دى ئه كات. هېشتا به ته واى روون نييه كه هه ر سن هاوېه يمانيه كه ي ديكه ي موخافزه كاره كان (سبه يننى ئيران، توري ستراتيژى يارانى شوپش- شريان- و هاوېه يمانى هېزه گه له ريه كانى شوپشى ئيسلامى- امنا) خو يان بو كى يه كلا ده كه نه وه. به لام خودى هه بوونى ئه و ليسته زوران، نيشانه ي هه بوونى به رزه وه ندى و درزى ديكه يه له نيو موخافزه كاره كان. به ئه گهرى زور تا ئه و كاته ي كه رابه رى ئيران مابېت گوپرايه لى ئه و ده بن.

به ئه گهرى زور هه ركامىك له و كانديده انه بيه نه وه، ته نانه ت ئه گهر پزىشكيانيش بېت، كيشه يه كى ئه وتو بو ده سه لاتى رابه رى ئيران دروست نابېت. مه سه وودى پزىشكيان به راشكاوى گو توويه تى كه ئه و نه ده توانېت هه موو شت بگورج، نه ده په ويبت له سياسه ته گشتيه كانى رابه رى ئيران ده رچېت. ئه مه بيجگه له وه ي ئه گهرى ده رچوون پزىشكيان يان ته نانه ت به شداريكرده كه يشى ده توانېت وهك ئاماده كاريه ك بېت بو ئه گهرى گه رانه وه ي تره مپ كه له وانه يه له كه يسى ئيراندا هاوشيوه ي بايدن نه جو لېته وه. چونكه هه لېژاردنىك به ركا به ريه وه (هه رچه ند كه سنووردريش بېت) كه ژماره ي دهنگه رانى زىادى كردبېت، هه م پيگه ي حكومه ت به هېزتر ده كات، هه مېش په يامى ئاماده يى بو سازان به ئه مريكا ده دات. هه لېه ت سياسه تى پشتى په رده هه رچى بېت، دواچار ئه وه رېژه ي به شدارى خه لكه كه ياربه كه يه كلا ده كاته وه.